

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ТЕРНОПІЛЬСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ ПЕДАГОГІЧНИЙ
УНІВЕРСИТЕТ ІМЕНІ ВОЛОДИМИРА ГНАТЮКА**

Безпалько Уляна Ігорівна

УДК: 271.4 (470+571)

**ІНСТИТУАЛІЗАЦІЯ КАТОЛИЦЬКОЇ ЦЕРКВИ
СХІДНОГО ОБРЯДУ В РОСІЇ (1901–1917 рр.)**

07.00.02 – всесвітня історія

АВТОРЕФЕРАТ

дисертації на здобуття наукового ступеня
кандидата історичних наук

Тернопіль – 2019

Дисертацією є рукопис.

Робота виконана у Тернопільському національному педагогічному університеті імені Володимира Гнатюка Міністерства освіти і науки України.

Науковий керівник: доктор історичних наук, професор
Бистрицька Елла Володимирівна,
Тернопільський національний педагогічний університет імені Володимира Гнатюка, кафедра всесвітньої історії та релігієзнавства, професор

Офіційні опоненти: доктор історичних наук, професор
Ореховський Вадим Олегович,
Чернівецький торговельно-економічний інститут Київського національного торговельно-економічного університету, кафедра соціально-гуманітарних наук та права, завідувач

кандидат історичних наук, доцент
Смирнов Андрій Іванович,
Національний університет «Острозька академія», кафедра історії, доцент

Захист відбудеться «25» лютого 2019 р. об 11 годині на засіданні спеціалізованої вченої ради Д 58.053.04 у Тернопільському національному педагогічному університеті імені Володимира Гнатюка (46027, м. Тернопіль, вул. М. Кривоноса, 2, ауд. 31).

З дисертацією можна ознайомитись на офіційному сайті <http://tnpu.edu.ua> та у науковій бібліотеці Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка (46027, м. Тернопіль, вул. М. Кривоноса, 2).

Автореферат розісланий «24» січня 2019 р.

Учений секретар
спеціалізованої вченої ради

І. О. Федорів

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність теми. На тлі суспільних викликів початку ХХ ст., якими були загроза виникнення широкомасштабного військового конфлікту і поширення комуністичної ідеології, Римо-Католицька Церква (далі – РКЦ) прагнула до зближення з православними церквами, насамперед, Російською Православною Церквою (далі – РПЦ), яка була однією із найбільш впливових церковних організацій у православному світі. Відтак, актуалізувалось питання міжцерковного діалогу і розвитку унійного руху.

Духовна криза російського суспільства на початку ХХ ст., породжена інтеграцією РПЦ у систему державного управління, спонукала прогресивний прошарок російської інтелігенції до пошуку альтернативних шляхів релігійної самоідентифікації. Прилучення до європейського цивілізаційного простору мислилось за посередництвом Церкви, інституційною формою життєдіяльності котрої на Заході був католицизм. Основою можливої співпраці була унія, як єдиний метод налагодження міжцерковного порозуміння. У цей процес була включена Греко-Католицька Церква (далі – ГКЦ) як провідник унійного руху на російських теренах.

У реаліях українського релігійного і суспільно-політичного життя актуальність досліджуваної теми посилюється збереженням певної напруги між представниками східного і західного християнства. Упереджене ставлення РПЦ до Православної Церкви України та Української Греко-Католицької Церкви (далі – УГКЦ) уповільнює процеси встановлення міжцерковного консенсусу в межах України, а також на рівні міжправославного і православно-католицького діалогу.

УГКЦ в історії України еволюціонувала до ролі потужного націєзберігаючого та націєконсолідуючого чинника, демонструючи відмінну від РПЦ модель державно-церковних взаємин. У той же час православ'я московського взірця було інструментом поширення ідеологічного впливу державного апарату на широкі верстви суспільства, позбавленим самостійної і визначеної позиції у системі міжцерковних і державно-церковних зв'язків.

Відтак, зрозуміло, що принципова розбіжність дискурсів РПЦ і УГКЦ вела до виникнення певного конфлікту, котрий відзначався як зовнішнім, політичним, так і внутрішньо-церковним характером. На цьому тлі йдеться про певне протиставлення РПЦ і ГКЦ як двох інституцій з кардинально відмінними підходами до творення моделі взаємин із державою, суспільством, іншими конфесіями. Вивчення досвіду юрисдикційного впорядкування життєдіяльності католиків східного обряду в Російській імперії упродовж 1901–1917 рр. дає можливість переосмислити певні аспекти взаємодії греко-католицизму як духовного і політичного феномену зі Святим Престолом та Вселенським Православ'ям. Попри те, що більшість чинників зовнішньополітичного характеру початку ХХ ст., які впливали на становище унійної Церкви в системі суспільно-політичних і міжконфесійних відносин, у подальшому втратили своє значення, проблема упередженого ставлення РПЦ до католиків східного обряду зберігає свою актуальність і спонукає дослідників до вивчення міжцерковного діалогу з

метою пошуку можливих шляхів і методів налагодження порозуміння на сучасному етапі.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дисертаційне дослідження виконувалося в межах наукового напрямку кафедри стародавньої та середньовічної історії Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка «Релігія і Церква в Україні у контексті світових і суспільних трансформацій» (державний реєстраційний номер 0117U002181) та «Актуальні проблеми історії, культури, освіти, науки і техніки України» (державний реєстраційний номер 0117U009915).

Мета дослідження полягає у вивченні процесів становлення та інституалізації Католицької Церкви східного обряду в Російській імперії впродовж 1901–1917 рр. на основі сучасних методологічних підходів проведення наукових досліджень.

Поставлена мета визначає низку наступних **завдань**:

- проаналізувати стан розробки наукової проблеми, джерельну базу та визначити теоретико-методологічні засади дослідження;
- з'ясувати теологічно-філософське обґрунтування й суспільно-історичні передумови поширення католицизму східного обряду в Російській імперії;
- висвітлити зміст і характер унійної моделі міжцерковного діалогу, ініційованого Святим Престолом на початку ХХ ст.;
- дослідити проблему юрисдикційного підпорядкування католиків східного обряду в Росії;
- охарактеризувати значення унійної діяльності митрополита Галицького Андрея Шептицького в контексті інституалізації Католицької Церкви східного обряду в Росії (далі – КЦ (сх. об.) в Росії);
- виокремити місце і роль східного обряду в богослужбовій практиці та внутрішньоцерковному житті громад російських греко-католиків;
- визначити організаційні основи розбудови КЦ (сх. об.) на теренах Російської імперії;
- проаналізувати динаміку розвитку міжконфесійних взаємин КЦ (сх. об.) в Росії з РПЦ, громадами російських старообрядців, польським католицьким кліром.

Об'єкт дослідження – російський вектор унійної програми Святого Престолу на початку ХХ ст.

Предметом дослідження є особливості інституалізації КЦ (сх. об.) в Росії упродовж 1901–1917 рр.

Хронологічні рамки дослідження охоплюють період 1901–1917 рр. Нижня межа зумовлена початком активної унійної діяльності митрополита Галицького А. Шептицького і встановленням перших контактів із прихильниками ідей православно-католицького об'єднання в Росії. Верхня межа детермінована проголошенням Екзархату на чолі з Леонідом Федоровим, що стало кульмінацією становлення КЦ (сх. об.) в Росії як самостійної інституції. З метою з'ясування

теоретичних засад формування унійної моделі церковної єдності використані матеріали, датовані кінцем XIX ст.

Територіальні межі дослідження охоплюють територію поширення громад католиків східного обряду в Російській імперії та Східну Галичину.

Методологічна основа дослідження. У процесі роботи над досліджуваною темою автор користувалася методологією сучасних наукових студій, комплексного наукового аналізу в контексті парадигми системотворчого соціально-гуманітарного наукового пізнання. Цілісність та логічність дослідження досягалася дотриманням загальнометодологічних принципів об'єктивності, системності та історизму, а також позаконфесійності й толерантності.

Основний принцип дослідження базується на пріоритеті документів. Методологічна концепція дослідження ґрунтується на застосуванні поєднання міждисциплінарних підходів і методів, запозичених із різних соціогуманітарних дисциплін. Під час дослідження використовувалися методи аналізу, синтезу, індукції, дедукції, узагальнення, систематизації, а також деякі спеціальні методи історичного дослідження (історико-генетичний, періодизації, компоративний, історико-типологічний, історико-системний). З метою з'ясування впливу особистісних чинників на процеси структуризації та розвитку громад російських греко-католиків, використана методологія психоісторії.

Наукова новизна одержаних результатів полягає в тому, що:

вперше:

- проаналізовано філософсько-богословську спадщину Лева XIII в контексті формування теоретичних основ унійного руху та їх реалізації в Російській імперії;
- доведено, що осмислення історії католицько-православного діалогу і перспектив його розвитку сформувало нове бачення шляхів міжцерковного об'єднання, у якому КЦ (сх. об.) в Росії пропонувалася як альтернатива попереднім моделям унійних Церков;
- обґрунтовано зв'язок між таємним характером повноважень митрополита А. Шептицького на управління громадами російських католиків східного обряду та процесом юрисдикційного впорядкування їхньої життєдіяльності;
- доведено, що інституалізацію КЦ (сх. об.) в Росії не слід трактувати виключно як інструмент прозелітизму й засіб просування політичних інтересів Ватикану, оскільки становлення громад відбувалося за відсутності його системної підтримки, що позначалося на темпах їх розбудови;
- запропоновано авторську періодизацію формування та розвитку російської унійної Церкви, що відображає зміст, характер та особливості функціонування громад католиків східного обряду в Росії;
- досліджено характер міжособистісних зв'язків керівників громад російських греко-католиків, динаміку налагодження їхніх відносин з митрополитом А. Шептицьким у контексті розбудови КЦ (сх. об.) в Росії;
- прослідковано залучення до розбудови КЦ (сх. об.) в Росії представників старообрядницької Церкви та означено їх місце та роль у структурі міжконфесійних зв'язків громад російських греко-католиків;

поглиблено:

- дослідження східної політики Ватикану, одним із важливих напрямків якої була реалізація проекту унійної Церкви в Росії;
- вивчення епістолярного діалогу між А. Шептицьким та митрополитом Волинським Антонієм Храповицьким з питань налагодження міжцерковного спілкування та місця у цьому процесі унійної Церкви;
- з'ясування змісту суперечностей між польським католицьким кліром та А. Шептицьким щодо шляхів і методів розбудови КЦ (сх. об.) в Росії;
набуло подальшого розвитку:
- дослідження участі митрополита Галицького А. Шептицького у процесах інституалізації КЦ (сх. об.) в Росії;
- вивчення екуменічної спадщини А. Шептицького, у якій трактовано КЦ (сх. об.) в Росії як модель рівноправного діалогу конфесій, позбавлену латинізації;
- з'ясування позицій православних патріархів щодо унійної Церкви як моделі відновлення церковної єдності на початку ХХ ст.

Апробація результатів дослідження. Основні теоретичні положення й висновки дисертації викладено й обговорено на засіданнях кафедри стародавньої та середньовічної історії Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка; щорічних звітних наукових конференціях професорсько-викладацького складу вузу. Результати дисертації апробовані у формі виступів на:

– *міжнародних* науково-практичних конференціях: ХХІ Міжнародна наукова конференція «Історія релігій в Україні» (м. Львів, 23–26 травня 2011 р.); V Міжнародна наукова конференція «Україна-Ватикан: державно-церковні відносини в контексті досвіду об'єднаної Європи» (м. Галич, 26 травня 2011 р.); Międzynarodowa Naukowo-Praktyczna Konferencja «Rozwój nauk humanistycznych» (Poznań, Polska, 27–29 lutego 2012; Міжнародна науково-практична конференція «Тернопіль і Тернопілля в історії та культурі України і світу (від найдавніших часів до сьогодні)» (м. Тернопіль, 20–21 квітня 2012 р.); VI Міжнародна науково-практична конференція «Україна-Ватикан: до і після Другого Ватиканського собору» (м. Житомир, 9–10 листопада 2012 р.); Міжнародна науково-практична конференція «Чин св. Василя Великого у контексті історико-релігійних процесів в Україні: до 300-ліття заснування Бучацького василіянського монастиря» (м. Бучач, 8–9 грудня 2012 р.);

– *всеукраїнських* науково-практичних конференціях: Всеукраїнська науково-практична конференція «Українське православ'я у контексті вітчизняної історії та суспільних трансформацій (пам'яті митрополитів Василя (Липківського) та Іоана (Боднарчука)» (м. Тернопіль, 27–28 листопада 2014 р.); Всеукраїнська науково-практична конференція «Українська Греко-Католицька Церква у контексті вітчизняної історії та сучасних суспільних реалій (до 150-ліття з дня народження митрополита Андрея Шептицького та 70-ліття з дня ув'язнення патріарха Йосифа Сліпого)» (м. Тернопіль, 24–25 квітня 2015 р.); Всеукраїнська науково-практична конференція з міжнародною участю «Українська Греко-Католицька Церква в історії та сучасних процесах розвитку українського суспільства (до 420-ліття

укладення Берестейської унії, 70-ліття Львівського «псевдособору» 1946 р.» (м. Тернопіль, 21–22 квітня 2016 р.).

Публікації. Основні положення дисертації викладені у 17 наукових публікаціях (7 статей у наукових фахових виданнях, з них 2 статті у виданнях, включених до міжнародних наукометричних баз даних і 10 статей – у збірниках наукових статей, матеріалах наукових конференцій).

Структура дослідження складається з анотації, переліку умовних позначень, вступу, чотирьох розділів, висновків і списку використаних джерел (495 позицій), додатку. Загальний обсяг дисертації складає 351 сторінку, з яких 191 – основний текст.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ ДИСЕРТАЦІЇ

У **вступі** обґрунтовано актуальність теми, її зв'язок з науковими програмами, визначено мету і завдання, об'єкт та предмет наукового пошуку, хронологічні й територіальні межі, методологічну основу дослідження, розкрито наукову новизну одержаних результатів, подано інформацію про апробацію результатів та структуру дослідження.

У першому розділі **«Історіографія, джерельна база та методологія дослідження»** проаналізовано історіографію проблеми, охарактеризовано джерельну базу та теоретико-методологічні засади наукового дослідження.

Історіографія інституалізації КЦ (сх. об.) в Росії на початку ХХ ст. класифікована згідно з тематично-хронологічним принципом. Умовно історіографію досліджуваної проблеми поділено на такі групи: перша – роботи науковців Російської імперії початку ХХ ст.; друга – праці радянських авторів; третя – зарубіжні дослідники ХХ ст.; четверта – напрацювання науковців періоду незалежної України.

Варто зазначити, що, з огляду на значний масив наукових напрацювань, присвячених окремим аспектам досліджуваної проблеми, авторкою використовувались насамперед ті роботи, котрі є ключовими у сенсі використання сучасних методологічних підходів та концепцій.

До першої групи історіографії належать праці Д. Толстого, В. фон Бурмана, П. Волконського, К. Королевського, що зібрали й систематизували значний фактологічний матеріал щодо розвитку й структуризації громад російських католиків східного обряду, інституалізації унійної Церкви. Унійну модель церковного поєднання та перспективи її реалізації в історичних й суспільно-політичних умовах Російської імперії досліджував І. Соколов.

До другої групи належать праці авторів радянського часу, написані на основі марксистсько-ленінської методології й відзначені тенденційністю і антиклерикальною спрямованістю. Проте роботи Є. Адамова, І. Григулевича, М. Ковальського, І. Ковальчука, М. Шейманна містять широку джерельну базу і характеризуються системним викладом історії російсько-ватиканських відносин кінця ХІХ – початку ХХ ст. Відтак, вони були корисними для розуміння розвитку унійного руху в Росії у контексті тогочасної геополітики.

Третя група історіографії представляє студії зарубіжних дослідників ХХ ст., до яких відносимо і праці російських науковців сучасного періоду. Особливо цінними

у контексті дослідження були студії А. Венгера, М. Вавжонека, А. Тамборри, котрі займались вивченням унійної програми Святого Престолу на початку ХХ ст. і, зокрема, її російським аспектом. Російські дослідники О. Васильєва, В. Гайдук, А. Доброєр, Т. Зонова, Ю. Карлов, Є. Токарева, З. Яхимович аналізували питання зовнішньої політики Святого Престолу досліджуваного періоду. Студії цих авторів відзначаються об'єктивністю і залученням широкої джерельної бази. Серед сучасних російських дослідників, що займаються вивченням міжконфесійних відносин на початку ХХ ст., виділимо праці К. Цимбаєвої, О. Юдіна, В. Задворного, Л. Воронцової, С. Філатова. Попри значну інформативність, ці праці характеризуються тенденційністю оцінок і антиватиканською риторикою.

Четверту групу історіографії репрезентують студії сучасних українських науковців, що характеризуються подоланням застарілих ідеологічних штампів, застосуванням нових методологічних підходів, переоцінкою ролі та місця релігії і Церкви в суспільстві й державі. Варто виокремити праці Е. Бистрицької, Л. Гентош, присвячені проблемам східної політики Ватикану, вивченню системи взаємодії Святого Престолу та Російської держави на різних історичних етапах. Дослідження побудовані на потужній документальній основі, характеризуються комплексним об'єктивним підходом до вивчення джерел, ґрунтовними аргументованими висновками, цілісним науковим баченням проблематики. Окремим питанням позиції Святого Престолу щодо міжконфесійних відносин зі Східними Церквами на початку ХХ ст. присвячені праці вітчизняних дослідників А. Колодного, Л. Филипович, С. Хоружого, П. Яроцького. Сучасні українські дослідники значну увагу приділили теоретичному обґрунтуванню унійних ідей, розвитку католицизму східного обряду, участі ГКЦ у суспільно-політичному житті. Питання розбудови унійної Церкви досліджував І. Паславський. У контексті вивчення історичних обставин розвитку ГКЦ відзначимо праці Б. Гудзяка, С. Кияка, О. Недавної, В. Перевезія, В. Ореховського, А. Смирнова, Н. Стоколос, І. Турія, Р. Шеретюк та інших.

Процеси формування громад греко-католиків у Російській імперії на початку ХХ ст., встановлення особистісних взаємин представників громад з митрополитом Галицьким А. Шептицьким, інституалізації КЦ (сх. об.) в Росії відображені у наукових публікаціях авторки пропонованого дослідження.

Таким чином, застосування тематично-хронологічного принципу класифікації історіографічного доробку вітчизняних та зарубіжних науковців уможливило його чіткий і системний аналіз, що свідчить про вагомі напрацювання в окремих сегментах досліджуваної нами проблеми. Проте комплексне дослідження процесу становлення та інституалізації КЦ (сх. об.) в Росії на початку ХХ ст. в сучасній історичній науці відсутнє, відтак пропонована праця є важливою в контексті розвитку вітчизняної історіографії.

Джерела, використані в процесі підготовки дисертації, поділено на групи: 1) архівні матеріали; 2) збірники документів; 3) спогади очевидців та учасників становлення КЦ (сх. об.) в Росії; 4) часописи Східної Галичини початку ХХ ст.; 5) електронні ресурси Ватикану, на яких оприлюднено документи, що характеризують розвиток унійного руху.

Значна частина положень дисертації обґрунтована на основі аналізу масиву документів, що містяться в Центральному державному історичному архіві України у м. Львові (далі – ЦДАЛ України), Центральном государственном историческом архиве Санкт-Петербурга (далі – ЦГИА (СПб)).

Зокрема, використано матеріали фонду 358 ЦДАЛ України «Шептицький Андрей (Роман-Марія-Александр), граф, митрополит Галицький греко-католицької Церкви, архієпископ Львівський, єпископ Кам'янець-Подільський, культурний і церковний діяч, меценат, дійсний член НТШ». Фонд складається з трьох описів і містить 1438 справ, що характеризують особистісний шлях митрополита А. Шептицького в його духовному і кар'єрному зростанні, висвітлюють окремі сторінки з історії ГКЦ, ілюструють процес набуття митрополитом повноважень на управління унійним рухом в Російській імперії. Листування А. Шептицького, що можна виділити окремим блоком з-поміж документів фонду, характеризується значним переліком адресатів, широким спектром проблем і питань, що розглядаються у листах, комплексним баченням місця і ролі ГКЦ у поширенні унійних ідей на східні терени.

Окремі аспекти приватного листування митрополита А. Шептицького з представниками Римської курії висвітлені у документах Ф. 821 «Департамент духовних справ іноземних віросповідань» ЦГИА (СПб). Документи, котрі були проаналізовані, свідчать про тісний зв'язок митрополита А. Шептицького з представниками російських греко-католицьких громад, доводять його активну участь у процесах інституалізації КЦ (сх. об.) в Росії, висвітлюють неоднозначну позицію Святого Престолу щодо її юрисдикційного підпорядкування в контексті розвитку ватикансько-російських міждержавних відносин.

Важливим джерелом дослідження унійного руху в Росії є збірники документів. У збірнику «Митрополит Андрей Шептицький і греко-католики Росії», містяться матеріали, що комплексно висвітлюють причини і передумови поширення унійного руху на теренах Російської імперії, характеризують діяльність митрополита А. Шептицького, Л. Федорова, М. Толстого, О. Зерчанінова, І. Дейбнера, спрямовану на розбудову й інституалізацію КЦ (сх. об.) в Росії, допомагають з'ясувати ключові аспекти процесу становлення Російського греко-католицького екзархату, зокрема, пошук можливостей врегулювання канонічного статусу унійної Церкви. Документи збірника «Митрополит Андрей Шептицький: Документи і матеріали 1899–1944. Т. I: Церква і церковна єдність» висвітлюють різні аспекти проблеми відродження церковної єдності та встановлення міжцерковного діалогу як способу еkleзіологічного порозуміння між християнськими Сходом і Заходом.

З'ясувати окремі аспекти унійних ідей А. Шептицького, систематизувати погляди ієрарха щодо Церкви як соціальної інституції та її участі в історичних та культурних процесах, творенні актуального соціально-політичного контексту допомагають документи, вміщені у збірниках «Митрополит Андрей Шептицький: Документи і матеріали 1899–1944. Т. II, кн. 1: Церква і суспільне питання. Пастирське вчення та діяльність», а також «Митрополит Андрей Шептицький: Документи і матеріали 1899–1944. Т. II, кн. 2: Церква і суспільне питання. Листування».

Важливим джерелом є збірник документів «З терпінням маємо нести хрест свій...», у матеріалах якого висвітлено окремі сторінки життя й діяльності екзарха Л. Федорова, його внесок у розбудову й інституалізацію КЦ (сх. об.) в Росії, налагодження співпраці з митрополитом А. Шептицьким.

Сегментом джерельної бази дисертації є спогади сучасників і сподвижників митрополита А. Шептицького у розбудові російської унійної Церкви, зокрема, М. Толстого, О. Зерчанінова, митрополита Євлогія (Георгієвського).

Ще одним блоком джерел, якими послуговувалась авторка, є матеріали галицької преси та церковної періодики початку ХХ ст. Корисний матеріал щодо унійного руху й питань розбудови католицизму східного обряду в Росії міститься в часописах «Буковина», «Діло», «Kurjer Lwowski», «Нива», «Новий час», «Січ», «Słowo Polskie», «Українське слово». Публікації, вміщені у них, присвячені збереженню «чистоти» східного обряду, офіційній політиці Ватикану щодо унійного руху, проблемам державно-церковних відносин у Росії тощо. Статті у часописах засвідчують неоднозначність сприйняття унійної проблеми у східногалицькому суспільстві та російських церковних колах, містять критичні судження щодо позиції польського католицького кліру в контексті формування концепції унійної моделі відновлення церковної єдності.

Цінним джерелом є енцикліки, послання та бреве папи Лева XIII в контексті формування теоретичних засад унійного руху. Ці джерела допомагають вибудувати чітку хронологію розвитку унійних поглядів Лева XIII, встановити закономірний зв'язок між формуванням ідеологічного підґрунтя унійного руху і поширенням зазначених ідей на російських теренах, а також виокремити зовнішньополітичний та внутрішній інституційний чинники впливу на розбудову КЦ (сх. об.) в Росії.

Теоретико-методологічна база дослідження ґрунтується на принципах історизму, об'єктивності, критичного аналізу. Використано загальнонаукові методи – аналізу, синтезу, дедукції та індукції. Окрім того, застосовувалися методи історичного порівняння, системного та структурного аналізу, деякі спеціальні методи – такі, як історико-генетичний, періодизації, компоративний, діахронний, метод бібліографічної евристики. Також було використано методологію психоісторії. Означені теоретико-методологічні засади дослідження дозволили вийти за межі усталених трактувань і тематичної звуженості у вивченні процесів поширення унійних ідей на російських теренах початку ХХ ст.; глибше проаналізувати характер і суть інституалізації КЦ (сх. об.) в Росії; з'ясувати окремі тенденції та причинно-наслідкові зв'язки досліджуваних процесів. Першочерговим завданням було подолання ідеологічної заангажованості окремих джерел та наукових праць, формування об'єктивної картини поширення унійного руху на території Російської імперії.

Авторкою уточнено понятійно-категоріальний апарат дослідження з метою досягнення термінологічної єдності, а також чіткості означення юрисдикційних, конфесійних та історичних меж досліджуваної церковної інституції. Виокремлено поняття «інституалізація КЦ (сх. об.) в Росії» як формалізацію і впорядкування організації життєдіяльності російської унійної Церкви, набуття зазначеним

церковним утворенням всієї повноти юрисдикційної правоздатності внаслідок оформлення апостольського екзархату.

У науковій літературі поширеними є визначення «Російська Греко-Католицька Церква», «Російська Католицька Церква візантійсько-слов'янського обряду», «Російська Кафолічна Церква греко-російського обряду», «Православно-Кафолічна Церква в Росії», що в цілому є допустимим, зважаючи на наявні першоджерела. Обґрунтовано доцільність використання терміну «Католицька Церква східного обряду в Росії», як такого, що відображає сутність зазначеної церковної організації, котра набула інституційної повноти і канонічності внаслідок утворення Екзархату в 1917 р. Визнаючи юрисдикційну приналежність до Святого Престолу і, водночас, наполягаючи на збереженні східної обрядової ідентичності, російські католики східного обряду прагнули до створення власної моделі Східної Церкви, у певних аспектах відмінної від ГКЦ у Східній Галичині.

Правомірним також вважаємо використання терміну «унійна Церква», що позначає не інституційне утворення, а модель реалізації міжцерковного поєднання, як у власне російському, так і в більш широкому контексті.

Доведено, що історіографічна і джерельна база дослідження є репрезентативною й уможливорює здійснення об'єктивного й системного аналізу основних закономірностей поширення унійного руху в Російській імперії; з'ясування логіки й послідовності подій, що супроводжували процес розбудови КЦ (сх. об.) в Росії; висвітлення позиції Святого Престолу щодо юрисдикційного підпорядкування російської унійної Церкви в контексті розвитку ватикансько-російських міждержавних відносин.

У другому розділі – **«Концептуальні засади поширення унійного руху в Російській імперії на початку ХХ ст.»** висвітлено історико-філософське осмислення проблеми діалогу Православної і Католицької Церков. З'ясовано, що в середовищі російського суспільства мали поширення світові тенденції суспільно-культурного розвитку, зокрема: переоцінка духовних пріоритетів, відмова від клерикалізму та поширення модерністських ідей.

Доведено, що ідеї міжцерковного поєднання знайшли відображення у науково-богословській спадщині Володимира Соловйова. У своїх працях філософ уперше висунув та обґрунтував тезу про те, що католицизм і православ'я не заперечують, а доповнюють одне одного, прямуючи у своєму історичному розвитку до відновлення євхаристійної єдності. В. Соловйов пропагував ідеї православно-католицького поєднання на рівноправних засадах, не відкидаючи морального та світського авторитету інституту папства.

Проаналізовано російський вектор розвитку унійної програми Святого Престолу. Встановлено, що центральним елементом східної політики Ватикану стала уніоністична доктрина, провідним теоретиком якої був папа Лев XIII (1894–1903 рр.). Одним із перших документів, що підкреслювали значимість східного вектору в політичній стратегії Ватикану, стала енцикліка Лева XIII «Grande munus» (1880 р.), якою встановлювалося загальнокатолицьке пошанування святих Кирила і Мефодія. Їх особлива місійна роль розглядалася в контексті перспектив православно-католицького об'єднання. Особливий внесок Православних Церков у розвиток світового християнства підкреслювався в енцикліці Лева XIII «Praeclara

gratulations» (1894 р.). Папа декларував готовність Католицької Церкви вести діалог на паритетних умовах, відмовившись від акцентуації на відмінностях, що розділяють Східну та Західну Церкви. Було визнано владу патріархатів, рівність літургійно-обрядових традицій. Досліджено принципи міжцерковного зближення, комплексно викладені Левом XIII в енцикліці «*Orientalium dignitas*» (1894 р.). У документі наголошено на апостольському походженні Східних Церков і важливості збереження різноманітних форм обрядів та літургійних мов як запоруки ефективного налагодження міжконфесійної співпраці на шляху до досягнення канонічної церковної єдності.

Доведено, що унійні ініціативи Лева XIII не користувалися однозначною підтримкою в середовищі Римської курії, більшість представників якої залишалися переконаними латинянами і упереджено ставились до КЦ (сх. об.) в Росії, не визнаючи її структурної та канонічної вартості. Неоднозначність позицій Римської курії щодо реалізації унійного проекту проявилася за понтифікату Пія X (1903–1914 рр.), політика якого відзначалася критикою модернізму і обережним ставленням до церковнооб'єднувачих проєктів попередника. Декрет Пія X про реформи дикастерії Святого Престолу (1908 р.) був спрямований на посилення прозелітизму Католицької Церкви – зокрема, було засновано Конгрегацію пропаганди католицької віри. Водночас, Пій X підкреслював, що «Схід є колицкою християнства», і наголошував на необхідності збереження «чистоти» східного обряду.

З'ясовано, що періодом актуалізації основ унійністичного вчення Лева XIII був понтифікат Бенедикта XV (1914–1922 рр.), який приділяв увагу налагодженню дипломатичних взаємин з православними державами, зокрема з Росією. У цьому контексті розглядалося питання католицько-православного діалогу. Розвиток унійних ідей Бенедикта XV простено в опублікованих папою документах: бреве від 25 лютого 1916 р. та Апостольському посланні «*Cum Catholica Ecclesia*» (1916 р.), де була вміщена молитва за долю східних християн. Необхідність подолання упередженого ставлення католиків до православних відображено в апостольському посланні «*Dei Providentis*» (1917 р.). Під керівництвом Бенедикта XV створено Конгрегацію Східних церков та Папський Східний Інститут, метою котрих було налагодження міжконфесійного діалогу.

У третьому розділі «**Інституційні процеси розвитку католицьких громад східного обряду в Росії (1901 р. – травень 1917 р.)**» висвітлено проблему юрисдикційного підпорядкування громад російських греко-католиків на початку ХХ ст., з'ясовано роль і значення унійної діяльності митрополита Галицького А. Шептицького в контексті інституалізації КЦ (сх. об.) в Росії.

Виявлено, що питання нормативно-канонічного врегулювання стало одним із визначальних у розвитку й поширенні російського унійного руху. З'ясовано, що таємний характер повноважень А. Шептицького на керівництво унійним рухом у Росії, отриманих від Пія X, негативно позначився на темпах і динаміці розвитку громад католиків східного обряду на території Російської імперії.

Проаналізовано обставини інституалізації КЦ (сх. об.) в Росії навесні 1917 р., визначено основні зовнішні та внутрішні чинники цього процесу, його перебіг і динаміку. Легітимність Тимчасового уряду без зволікань була визнана Ватиканом,

що засвідчило рівень очікувань взаємовигідного компромісу для подальшої розбудови міждержавних стосунків і створення умов для діяльності Католицької Церкви латинського і східного обрядів. 14 червня 1917 р. Тимчасовим урядом був прийнятий закон «Про свободу совісті», згідно з положеннями якого проголошувалася повна свобода совісті, уперше вводився принцип позаконфесійності.

Доведено, що унійне питання вимагало негайного вирішення в контексті нормативно-правового врегулювання церковно-державних взаємин та з огляду на глибокий політичний підтекст проблеми. Тимчасовий уряд оголосив загальну амністію усіх політичних в'язнів, під яку потрапили А. Шептицький і Л. Федоров. Після звільнення та повернення у березні 1917 р. митрополита в Санкт-Петербург розпочався процес інституційного оформлення КЦ (сх. об.) в Росії. Проведено низку нарад російського унійного духовенства. Відтак, 12 червня 1917 р. відбулось засідання собору, на якому прийнято постанови, що регулювали устрій «Православно-Кафолічної Церкви в Росії» та проголошено Екзархат, канонічна територія якого охоплювала колишню Російську імперію, за винятком України та Білорусії. Екзархом призначено о. Л. Федорова зі збереженням канонічного підпорядкування Апостольському Престолу. Виокремлена організація російських католиків східного обряду з власною канонічною ієрархією тимчасово підпорядкувалася митрополиту А. Шептицькому.

Доведено, що збереження «чистоти» східного обряду залишалося першочерговим пріоритетом розбудови КЦ (сх. об.) в Росії. З'ясовано, що упродовж усієї унійної діяльності митрополит А. Шептицький опирався на основоположний принцип унійного руху, проголошений папою Левом XIII і продовжений його наступниками – «*Ut orientales catholici fiant, non ut fiant latini*» («щоб східні були католиками, а не латинянами»). Ця теза стала концептуальною для формування теоретичного підґрунтя розбудови російського католицизму східного обряду і творення практичних передумов цього процесу.

Встановлено, що своєрідним програмним документом для внутрішнього вжитку в середовищі російських унійних громад стало «Пастирське послання митрополита Андрея (Шептицького) до греко-католицького духовенства в Росії» від 3 травня 1908 р. Послання мало таємний характер. У документі наголошувалося на необхідності дотримуватись «чистоти» східного обряду під час богослужінь. Метою досягнення церковної єдності А. Шептицький визначав не уніфікацію обрядової практики, а досягнення «істинного православного благочестя» в євангельському дусі.

Доведено, що з-поміж керівників російського унійного руху найбільш послідовним поборником обрядової «чистоти» був Л. Федоров, котрий виступав з глибокою критикою надмірної конформності ГКЦ Східної Галичини, її готовності елементи догматично-обрядової практики католицизму. На погляд Л. Федорова, унійна церква в Росії повинна була стати принципово новим взірцем синтетичного поєднання західної юрисдикції та східної обрядовості, очищеним від штучних новотворів та непритаманних східній обрядовості практик.

Проаналізовано організаційні основи створення громад російських греко-католиків, виявлено особливості, закономірності у формуванні та структуризації внутрішнього середовища громад, їх функціонуванні.

Запропоновано авторську періодизацію інституалізації КЦ (сх. об.) в Росії та організаційного впорядкування її життєдіяльності.

Перший етап – початковий (1901–1907 рр.). На цьому етапі розпочалися формування й структуризація перших громад католиків східного обряду, відбулося налагодження духовних і організаційних зв'язків А. Шептицького з симпатиками уніонізму, зокрема, з о. М. Толстим, котрий претендував на роль керівника унійного руху в Росії.

Другий етап тривав упродовж 1907–1909 рр. Для цього періоду характерним є юрисдикційно-правове врегулювання становища громад російських католиків східного обряду і початок організаційного впорядкування їхньої життєдіяльності. Чільне місце поміж російськими греко-католиками посів о. І. Дейбнер, котрий поступово перебрав на себе обов'язки своєрідного «секретаря» митрополита А. Шептицького у справах російської унійної Церкви. Важливі функції виконував також О. Зерчанінов – офіційний намісник Кам'янецької єпархії.

Третій етап (1909–1914 рр.) – період динамічного розвитку громад католиків східного обряду в Росії, суттєвого поживлення церковного життя, формування системи міжконфесійних зв'язків. Громади налагодили власний храмовий побут, розпочали публікацію газети «Слово істини». Суттєвий прогрес спостерігався у сфері легітимізації діяльності унійної Церкви. На цьому етапі католикам східного обряду вдалося де-факто інтегруватися в релігійний простір обох столиць Російської імперії і поширити свій вплив на території інших губерній. У цей період позицію лідера російських греко-католиків зайняв Л. Федоров.

Четвертий етап (1914–1917 рр.) характеризується загальною кризою розвитку громад російських греко-католиків, обумовленою перебігом Першої світової війни. У цей час католики східного обряду зазнали переслідувань з боку царського уряду і згорнули активну діяльність.

П'ятий етап охоплює березень-червень 1917 р. Цей період характеризується підготовкою та проведенням собору, на якому проголошено утворення Екзархату КЦ (сх. об.) в Росії. Інституалізація Церкви стала переломним періодом в історії російського католицизму східного обряду.

У четвертому розділі **«Міжконфесійні відносини Католицької Церкви східного обряду в Росії»** висвітлено проблеми взаємодії католиків східного обряду та РПЦ; досліджено встановлення діалогу російських католиків східного обряду з представниками російської старообрядної Церкви; з'ясовано особливості взаємовідносин римо-католицького духовенства в Росії та громад російських греко-католиків.

Встановлено, що одним із напрямків міжконфесійного спілкування російських греко-католиків було налагодження діалогу з представниками РПЦ. Попри відсутність канонічного статусу та малочисельність громад російських греко-католиків, католицизм східного обряду виявився для Росії значним викликом, масштаб суспільного резонансу якого був неспіврозмірним з реальним станом справ усередині російського унійного руху. Становлення КЦ (сх. об.) в Росії

розглядалося РПЦ як посягання на її канонічну територію, політично мотивований проект Святого Престолу із залученням ГКЦ.

Доведено, що позиція РПЦ щодо міжцерковного діалогу та унійної моделі церковного поєднання сформувався у загальній парадигмі політики Вселенського Православ'я. Окружне послання Константинопольського патріарха Йоакима III (1902 р.), у якому він звернувся до помісних Православних Церков з пропозицією розглянути низку питань, що стосувалися зближення Православних Церков з католицизмом і протестантизмом, ставлення Православної Церкви до «старокатоликів», вивчення потреб і можливостей реформування юліанського календаря, мало стриманий відгук з боку очільників автокефальних Православних Церков, які виявились одностайними у небажанні іти на діалог з представниками «інослав'я». Акцентовано, що повсякденна практика РПЦ у протистоянні поширенню ідей унійного руху була віддзеркаленням загальних тенденцій несприйняття православно-католицького діалогу в середовищі Вселенського Православ'я, що виступало як об'єктивна реальність міжцерковних відносин й було підтверджено результатами Велеградських з'їздів та досвідом спілкування між А. Шептицьким та митрополитом Волинським А. Храповицьким.

Проаналізовано налагодження міжцерковного діалогу з громадами російських старообрядців. Процес становлення взаємин упродовж першого десятиліття ХХ ст. характеризувався позитивною динамікою діалогу та перспективами його розширення. Інтерес до налагодження діалогу був двостороннім і мав теоретичний та практичний зміст. Перешкодами на шляху налагодження ефективної співпраці були не богословсько-догматичні розбіжності, подолання котрих виявилось цілком можливим у контексті позитивного досвіду Білоцерківської ієрархії, а тенденції внутрішнього та зовнішнього політичного життя в країні, зокрема недовіра певної частини старообрядництва до змісту й методів місійної діяльності католицизму, дискримінаційний характер державної політики щодо релігійних громад іновірців, наростання соціально-політичної напруги напередодні Першої світової війни тощо. Суттєвими недоліками у процесі налагодження конструктивного діалогу стали його ситуативність, локальність, відсутність загальної стратегічної лінії розвитку співпраці з обох сторін, належної мотивації у середовищі вищої старообрядницької ієрархії та недостатньо активна місійна діяльність російських греко-католиків.

Наголошено, що інституалізація КЦ (сх. об.) в Росії та її інтеграція в конфесійну карту російського суспільства передбачала формування певної моделі міжцерковних зв'язків з РКЦ, яка володіла значними фінансово-матеріальними ресурсами і потужними важелями політичного впливу в Російській імперії, позаяк перебувала в безпосередньому канонічному підпорядкуванні Святого Престолу й користувалася його офіційним захистом і підтримкою. Цих переваг була позбавлена унійна церква, що позначалося на особливостях її внутрішнього розвитку й становлення як суверенної інституції.

З'ясовано, що, згідно із канонами РКЦ, новостворені громади російських католиків східного обряду підпорядкувалися латинській ієрархії, що заклало основу потенційного етноконфесійного конфлікту. РКЦ була єдиним офіційним посередником між російськими католиками східного обряду та Святим Престолом. Відсутність системної підтримки з боку Ватикану ускладнювала становище

унійної Церкви в Російській імперії. Поряд із чинниками політичного тиску, розбудова якої утруднювалася нестабільністю матеріального становища. Нестача фінансових та кадрових ресурсів узалежнювала її від допомоги Святого Престолу. Кошти для підтримки російських греко-католиків, що виділялися Римською курією, надходили до них через посередництво латинського, зокрема й польського, духовенства, яке мало альтернативний погляд щодо розвитку унійного руху в Росії. Доведено, що надання фінансової допомоги греко-католикам східного обряду використовувалося польськими католицькими ієрархами як метод політичної маніпуляції з метою посилення власного впливу на унійні громади.

У **висновках** узагальнено результати дисертаційного дослідження та сформульовано основні його положення, що виносяться на захист:

– історіографічна та джерельна база дослідження є репрезентативною, уможлиблює комплексне вивчення процесу інституалізації КЦ (сх. об.) в Росії. Принципи та методи, застосовані у процесі підготовки дослідження, забезпечили вирішення низки наукових завдань;

– виявлено, що передумовою поширення унійних ідей в російському суспільстві на початку ХХ ст. було історико-філософське осмислення проблеми об'єднання Православної і Католицької Церков, яке знайшло найбільш повне обґрунтування у студіях П. Чаадаєва та В. Соловйова. У своїх працях мислителі популяризували ідею необхідності відновлення церковної єдності як вибір єдиного і можливого шляху цивілізаційного поступу і зростання для Росії та світового християнського простору в цілому;

– з'ясовано, що провідним теоретиком ідей православно-католицького зближення, зокрема, на теренах Російської імперії, був Папа Лев XIII. Філософсько-богословська спадщина Лева XIII характеризується комплексним підходом до вивчення історії розвитку й становлення Східних Церков, їх літургійної традиції та канонічного статусу. Квінтесенцією його праць стало обґрунтування апостольського походження Східної Церкви та пошук можливостей поглиблення міжцерковної взаємодії. Осмислення історії діалогу і перспектив його розвитку сформувало нове бачення шляхів міжцерковного об'єднання, в якому російська унійна церква пропонувалася як альтернатива попереднім моделям інституалізації Східних Церков. Періодом актуалізації основ уніоністичного вчення Лева XIII був понтифікат Бенедикта XV, який приділяв увагу налагодженню дипломатичних взаємин з православними державами, зокрема з Росією;

– доведено, що питання юрисдикційного підпорядкування католиків східного обряду в Росії і офіційного підтвердження Святим Престолом правової компетенції митрополита А. Шептицького на керівництво розбудовою католицизму східного обряду в Росії стало одним із визначальних у розвитку російського унійного руху, детермінувало процес його внутрішнього зростання та особливості структуризації;

– показано, що процес інституалізації КЦ (сх. об.) в Росії відбувався під значним впливом митрополита Галицького А. Шептицького, котрий не лише здійснював духовну й матеріальну опіку над російськими греко-католиками, а й отримав у 1907 р. від Папи Пія X таємні повноваження на управління справами розбудови унійної Церкви на російських теренах;

– визначено, що необхідність збереження чистоти східного обряду залишалася першочерговим пріоритетом розбудови російської унійної Церкви. З-поміж керівників громад католиків східного обряду найбільш послідовним поборником обрядової «чистоти» став Л. Федоров, на погляд якого КЦ (сх. об.) в Росії мала стати взірцем синтетичного поєднання західної юрисдикції та східної обрядовості, очищеним від непритаманних східній традиції практик;

– охарактеризовано організаційні основи розбудови КЦ (сх. об.) в Росії. Виявлено, що становлення російської унійної Церкви загострювалось низкою чинників, зокрема, нестачею освічених кадрів та матеріальних ресурсів. Російські греко-католики значною мірою залежали від фінансової підтримки Святого Престолу, котра надавалася посередництвом польського католицького кліру та представників французького ордену асумпціоністів. Така практика створювала додаткові незручності у функціонуванні громад російських греко-католиків, котрі намагались зберегти інституційну незалежність та самостійну обрядову ідентичність. Натомість католицький клір використовував фінансову залежність для нав'язування власної моделі розвитку унійного руху. Визначальним чинником у цих взаєминах було питання юрисдикційного підпорядкування громад католиків східного обряду в Росії і пов'язані з цим практичні заходи із врегулювання їх життєдіяльності;

– проаналізовано позицію РПЦ щодо католиків східного обряду в Росії. У контексті інституалізації КЦ (сх. об.) в Росії відбувалось налагодження системи міжконфесійних та міжцерковних зв'язків. Характер взаємин російських греко-католиків з представниками РПЦ відзначався загальною напруженістю, що підтверджено аналізом листування А. Шептицького з єпископом Житомирським і Волинським А. Храповицьким. РПЦ чинила різнобічний опір поширенню унійних ідей та розвитку інституційних форм КЦ (сх. об.) в Росії, вбачаючи в ній загрозу для цілісності власного канонічного простору. Російські греко-католики активно працювали у налагодженні міжцерковного діалогу з громадами старообрядців. Залучення окремих членів старообрядницьких громад до розбудови КЦ (сх. об.) в Росії уможливило значні позитивні зрушення в цьому процесі.

ОСНОВНІ ПОЛОЖЕННЯ ТА ВИСНОВКИ ДИСЕРТАЦІЇ ВІДОБРАЖЕНІ У ПУБЛІКАЦІЯХ:

I. Наукові праці, у яких опубліковані основні наукові результати дисертації

1. Безпалько У. Особливості співпраці А. Шептицького та Л. Федорова у поширенні католицизму східного обряду в Росії початку ХХ ст. // Наукові записки Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка. Серія: Історія. 2010. Випуск 1. С. 173–181.

2. Безпалько У. Початковий етап структуризації громад католиків східного обряду в Російській імперії 1907–1909 рр. // Наукові записки Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка. Серія: Історія. 2010. Випуск 2. С. 227–236.

3. Безпалько У. Унійний рух в Російській імперії на початку ХХ ст. та вплив на його розвиток польського католицького кліру // Наукові записки. Серія «Історичне релігієзнавство». Острог: Видавництво Національного університету «Острозька академія», 2011. Випуск 4. С. 20–31.

4. Безпалько У. Митрополит Андрей Шептицький та російські греко-католики: тенденції і особливості взаємин на прикладі співпраці з Іваном Дейбнером (1902–1907 рр.) // Наукові записки Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка. Серія: Історія. 2011. Випуск 2. С. 137–142.

5. Безпалько У. Деякі аспекти унійної діяльності митрополита Андрея Шептицького на початку ХХ ст. // Наукові записки Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка. Серія: Історія. 2013. Випуск 1. Частина 1. С. 104–109.

6. Безпалько У. Проблема збереження православної обрядової практики як пріоритетна складова становлення Унійної Церкви в Російській імперії на початку ХХ ст. // Наукові записки Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка. Серія: Історія. 2014. Випуск 1. Частина 1. С. 146–150.

7. Безпалько У. Унійний рух в Російській імперії на початку ХХ ст. як чинник подолання стереотипних підходів до міжконфесійного діалогу // Наукові записки Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка. Серія: Історія. 2018. Випуск 1. С. 72–77.

II. Наукові праці, які засвідчують апробацію матеріалів дисертації

8. Безпалько У. Етно-конфесійні аспекти розвитку уніонізму в Російській імперії на початку ХХ ст. // Україна-Ватикан: державно-церковні відносини в контексті досвіду об'єднаної Європи: Матеріали V Міжнародної наукової конференції. 26–28 травня 2011. Галич, Україна / за загальною редакцією О. Береговського (гол. ред.), С. Побуцького, С. Кияка, В. Дідуха та ін. Галич, Івано-Франківськ, Київ, 2011. С. 185–192.

9. Безпалько У. Листування митрополита Андрея (Шептицького) та єпископа Житомирського Антонія (Храповицького): пошуки діалогу // Історія релігій в Україні: наук. щорічник. Кн. 1 / Ін-т релігієзнавства – філія Львівського музею історії релігій, Львівське від-ня Ін-ту Укр. археографії. Л., Логос. 2011. С. 461–469.

10. Безпалько У. Науково-богословська спадщина Володимира Соловйова в контексті формування концептуальних основ унійного руху // *Rozwój nauk humanistycznych: Materiały Międzynarodowej Naukowo-Praktycznej Konferencji*. 27–29 lutego 2012. Poznań, Polska / Diamond trading tour. Poznań, 2012. S. 96–98.

11. Безпалько У. Роль митрополита Костянтина Богачевського у розбудові Української Католицької Церкви у США // Тернопіль і Тернопілля в історії та культурі України і світу (від найдавніших часів до сьогодення): Матеріали Міжнародної науково-практичної конференції. 20–21 квітня 2012. Тернопіль, Україна / за заг. ред. І. С. Зуляка. У двох частинах. Тернопіль: Видавництво ТНПУ ім. В. Гнатюка, 2012. Частина I. С. 125–129.

12. Безпалько У. Внесок отця Лазаря Березовського у розбудову Чину Святого Василя Великого на початку ХХ ст. // Чин Святого Василя Великого у контексті історико-релігійних процесів в Україні: до 300-ліття заснування Бучацького василіянського монастиря: Матеріали Міжнародної науково-практичної конференції. 8–9 грудня 2012. Бучач, Жовква: Місіонер, 2012. С. 140–146.

13. Безпалько У. Унійна діяльність митрополита Андрея Шептицького в контексті Східної політики Ватикану (1901–1917 рр.) // Українське релігієзнавство. № 66. Україна і Ватикан: до і після Другого Ватиканського собору. К.: Українська асоціація релігієзнавців, 2013. С. 228–238.

14. Безпалько У. Окремі аспекти теорії і практики взаємодії православ'я та унійного руху в Російській імперії на початку ХХ ст. // Українське православ'я у контексті вітчизняної історії та суспільних трансформацій (пам'яті митрополитів Василя (Липківського) та Іоана (Боднарчука)): Матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції. 27–28 листопада 2014. Тернопіль, Україна / За заг. ред. Е. Бистрицької, І. Зуляка, О. Сагана, Л. Филипович. Тернопіль-Київ, 2014. С. 143–152.

15. Безпалько У. Греко-католицька Церква в Східній Галичині на поч. ХХ ст.: особливості духовно-культурної ідентичності крізь призму унійної діяльності Л. Федорова // Українське релігієзнавство. № 73. Україна-Ватикан: християнство в контексті його включення в різноманітні сфери суспільного буття. Науковий збірник. За ред. Л. Филипович і П. Яроцького. К.: Українська асоціація релігієзнавців, 2015. С. 129–136.

16. Безпалько У. Унійна діяльність митрополита Андрея Шептицького: теоретико-методологічні аспекти // Українська Греко-Католицька Церква у контексті вітчизняної історії та сучасних суспільних реалій (до 150-ліття з дня народження митрополита Андрея Шептицького та 70-ліття з дня ув'язнення патріарха Йосифа Сліпого): Матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції. 24–25 квітня 2015. Тернопіль, Україна / За заг. ред. Е. Бистрицької, І. Зуляка, А. Колодного, П. Яроцького. Тернопіль-Київ, 2015. С. 24–28.

17. Безпалько У. Східні Церкви у богословській спадщині Лева XIII // Українська Греко-Католицька Церква в історії та сучасних процесах розвитку українського суспільства (до 420-ліття укладення Берестейської унії, 70-ліття Львівського «псевдособору» 1946 р.): Матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції з міжнародною участю. 21–22 квітня 2016. Тернопіль, Україна / За заг. ред. Е. Бистрицької, А. Колодного, П. Яроцького. Тернопіль-Київ, 2016. С. 195–200.

АНОТАЦІЯ

Безпалько У. І. Інституалізація Католицької Церкви східного обряду в Росії (1901–1917 рр.). – Кваліфікаційна наукова праця на правах рукопису.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата історичних наук за спеціальністю 07.00.02. – Всесвітня історія. – Тернопільський національний педагогічний університет імені Володимира Гнатюка, Тернопіль, 2019.

Дисертація присвячена комплексному дослідженню інституалізації Католицької Церкви східного обряду в Росії упродовж 1901–1917 рр. З'ясовано теоретичні й практичні передумови поширення унійного руху в Росії, досліджено унійний вектор розвитку східної політики Святого Престолу на початку ХХ ст.

У роботі проаналізовано процес формування й структуризації громад російських католиків східного обряду, висвітлено роль і значення унійної діяльності митрополита А. Шептицького в контексті інституційного оформлення Католицької Церкви східного обряду в Росії. Досліджено характер і динаміку налагодження міжконфесійних взаємин російських католиків східного обряду з представниками православного духовенства, громад старообрядців, польським католицьким кліром.

Ключові слова: унійна Церква, Католицька Церква східного обряду в Росії, східний обряд, Андрей Шептицький, Леонід Федоров, Російська імперія, Святий Престол, інституалізація, Екзархат.

АННОТАЦИЯ

Безпалько У. И. Институализация Католической Церкви восточного обряда в России (1901–1917 гг.). – Квалификационный научный труд на правах рукописи.

Диссертация на соискание ученой степени кандидата исторических наук по специальности 07.00.02. – Всемирная история. – Тернопольский национальный педагогический университет имени Владимира Гнатюка, Тернополь, 2019.

Диссертация посвящена комплексному исследованию институализации Католической Церкви восточного обряда в России на протяжении 1901–1917 гг. Выяснено теоретические и практические предпосылки распространения унионистического движения в России, исследован унионистический вектор развития восточной политики Святого Престола в начале ХХ в.

В работе проанализирован процесс формирования и структуризации общин российских католиков восточного обряда, освещена роль и значение униатской деятельности митрополита А. Шептицкого в контексте институционального оформления Католической Церкви восточного обряда в России. Исследовано характер и динамику налаживания межконфессиональных отношений русских католиков восточного обряда с представителями православного духовенства, общин старообрядцев, польским католическим клиром.

Ключевые слова: унионистическая Церковь, Католическая Церковь восточного обряда в России, восточный обряд, Андрей Шептицкий, Леонид Федоров, Российская империя, Святой Престол, институализация, Экзархат.

ANNOTATION

Bezpalcko U. I. Institutionalization of the Catholic Church of the Eastern Rite in Russia (1901–1917). – Professional scientific work on the rights of manuscripts.

Thesis for scientific degree of Candidate of Historical Science Specialty 07.00.02. – World History. – Volodymyr Hnatyuk Ternopil National Pedagogical University, 2019.

In the dissertation research the historical causes and preconditions of the spread of uniate ideas in the Russian society at the beginning of the 20th century were determined, the paradigm of the historical conflict between the Catholic Church and Russian autocracy was outlined, the main directions of the historical and philosophical comprehension of the problem of unification of the Orthodox and Catholic Churches in Russian society were determined.

The proposed study also identifies the conceptual foundations of the Eastern policy of the Holy See in the context of the spread of Catholicism to the territory of the Russian Empire, and highlights the problem of the jurisdictional subordination of the Eastern Rite Catholics in Russia. The contradictory situation of the communities of Russian Greek Catholics in the context of the formation of the paradigm of the Eastern policy of the Holy See is determined.

An attempt has been made to find out the nature of the differences between the official attitude of the Holy See to the implementation of the unanimous project in the Russian Empire, and the actual, albeit secret, support of the unanimous initiatives of Metropolitan Halytsky Andrei Sheptytsky. Also, the attention of the dissertation focuses on the study of the processes of forming a special model of relations between Metropolitan Galician and representatives of the communities of Russian Greek Catholics – some aspects of personal interaction are analyzed from the angle of scientific research, illustrating the general nature of the historical process of the formation of the Eastern Church of the Catholic Church in Russia.

The author analyzed the special mission role of A. Sheptytsky in the context of the birth and development of the communities of Russian Greek Catholics, with particular attention focused on the controversial position of the hierarch as the secret leader of the Catholic Church of the Eastern Rite in Russia. The question of the authority of A. Sheptytsky to manage the development and institutionalization of the Uniate Church in the Russian Empire occupies a special niche in the structure of the scientific interests of the researcher.

In the proposed work, considerable attention is paid to the analysis of the internal situation and specificity of the development of the communities of Russian Greek Catholics in the context of sociopolitical processes of the early twentieth century, the study of the features and trends of the integration of the Uniate Church as an independent institution and the spiritual and political concept in the realities of the Russian society of that period.

The specificity of the internal growth of the communities of Russian Greek Catholics in the absence of educated and progressive human resources, insufficient material support, a permanent conflict with the representatives of the Russian Orthodox Church and a biased attitude from the side of the apparatus of the imperial government has been clarified.

In addition, the external activity of the Eastern Rite Catholic Church in Russia as a full institution was studied, the directions of establishing inter-church dialogue and attempts to establish inter-confessional understanding were highlighted. The role of separate representatives of the communities of Russian Greek Catholics in the establishment of inter-church communication, the formation of a specific spiritual and cultural environment in the early twentieth century was analyzed.

It was analyzed relationship between the Russian Greek Catholic communities and the representatives of the Russian Orthodox Church, examples of individual attempts to establish a dialogue between the mentioned communities are given. In particular, the epistolary dialogue between Metropolitan Halytsky A. Sheptytsky and bishop Zhytomyr and Volyn Anatoly Khrapovitsky, as one of the main representatives of the Orthodox hierarchy of the Russian Empire, the theologian and the theologian theoretician, was researched.

Separately, attention is focused on the problems of establishing inter-church relations with the Russian Catholic Church of the Western rite, as well as the Russian Church of the Old Believers. The problematic aspects of establishing inter-confessional dialogue are determined, the importance of the absence of institutional forms of the realization of the Uniate Church in the Russian Empire, connected with the unregulated jurisdictional status and the insufficient level of representation on the external level of relations, is analyzed.

The main achievements of the building of the Catholic Church of the Eastern Bride in Russia as of 1917 are determined, the problems and perspectives of the exarchate formed are analyzed. The specific conditions for the establishment of the Eastern Orthodox Church of the Catholic Church in Russia as an independent institutional unit are highlighted, further ways of advancing uniative ideas in the spiritual and religious space of Russian society are outlined. The problem aspects of the institutionalization of the Uniate Church in Russia are analyzed with the background of socio-political changes of the first half of the 20th century. The role of the newly created hierarchy in the processes of creating the spiritual identity of the Russian Greek Catholics was determined.

Key words: Uniate Church, Eastern Rite Catholic Church in Russia, Eastern Rite, Andrei Sheptytsky, Leonid Fedorov, Russian Empire, Holy See, Institutionalization, Exarchate.

Підписано до друку 21.01.2019 р.
Формат 60x84/16.
Папір друк. Друк офсетний.
Ум. друк. арк. 0,9. Обл.-вид. арк. 0,9.
Наклад 100 прим. Зам. № 1/19/1-1

Віддруковано у видавничому центрі "Вектор"
46018, м. Тернопіль, вул. Львівська, 12,
Тел. 8 (0352) 40-08-12

Свідоцтво про внесення суб'єкта видавничої справи
до державного реєстру видавців, виготівників
і розповсюджувачів видавничої продукції
серія ТР № 46 від 07 березня 2013р.
ФОП Осадца Ю.В.